

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ

الرَّحِيمِ

انتظار و ابعاد مکتب

حکیمه عرب زاده^۱

چکیده

در این مقاله به بررسی انتظار و ابعاد مکتب آن پرداخته شده است، که انتظار با همه ی اصول اعتقادی دین از جمله توحید و عدل و نبوت و امامت و معاد و قرآن که کتاب زندگانی ما است ارتباط تنگاتنگی دارد. انتظار در ماهیت خود انسان را متوجه مبدا عالم و خدای جهانیان می کند و شخص منتظر، در انتظار شخصی است که صفات و آثار همه ی پیامبران در او جمع است و دارای مقام امامت است، و چون ظهور کند عدالت را در سراسر گیتی همچون رودی جاری می سازد. زمانی که حضرت مهدی ظهور کند اهداف همه ی پیامبران در سراسر جهان تحقق می یابد و دین حق الهی در سراسر جهان جاری می شود، و برنامه زندگی همه قرآن خواهد بود. همه بشریت با اعتقاد به معاد و روز حساب سعی خواهند کرد تا خود را برای روز حساب آماده کنند و قیامت اتفاق نمی افتد تا زمانی که مهدی موعود ظهور کند و حکومتی اکنده از عدالت جهانی را برپا کند. اگر شخصی خود را منتظر میدانند و در انتظار مهدی موعود و حکومتی عادل هست باید نسبت به اعتقادات خود متعهد باشد و با تقویت اعتقادات خود بتواند جزئی از یاران حضرت مهدی (عج) قرار بگیرد.

کلید واژه : انتظار، توحید، عدل، نبوت، قرآن

مقدمه

^۱. سطح دو کارشناسی، حوزه علمیه الزهرا (س) شهرستان میاندآب

انتظار در لغت به معنای مراقبت، چشم به راه بودن و نگران بودن است. و در اصطلاح به معنای چشم به راه بودن همراه با امید و بسترسازی برای پیروزی نهایی حق بر باطل و گسترش عدالت و صلح و دین اسلام در سراسر جهان و تشکیل حکومتی عادل به دست حضرت مهدی (عج) است.

ابعاد جمع کلمه بعد است در لغت به معنای دوری، جنبه، جهت، و دیدگاه است و در مقابل قرب قرار دارد و در اصطلاح داشتن بعد به معنای هر موجودی است که جنبه ها و قید هایی آن را از موجودات دیگر متمایز و مشخص می سازد.

مکتب دارای معانی وسیعی است در لغت به معنای مسلک، سبک، نظام، گرایش و شیوه است و در اصطلاح به معنای این است که مکتب خصوص دیدگاه های مختلفی است که اجزاء و عناصر آن با هم ارتباط نظام مند دارند و در منظومه ای منسجم گرد آمده اند.

پیشینه انتظار و ابعاد مکتب در دین حیات بخش اسلام از زمان پیامبر اکرم حضرت محمد(ص) شروع شده و خود آن حضرت مسئله انتظار، اهمیت، جایگاه و فضیلت آن را به امت اسلام بیان کرده اند به طوری که از آن حضرت روایات زیادی درباره شخص منتظر و این که ایشان چه کسی هستند و بعد از ظهور چه کارهای بزرگی خواهد کرد به امت اسلام رسیده است ولی این بدین معنا نیست که مسئله انتظار فقط در دین اسلام مطرح بوده است بلکه در سایر ادیان خصوصاً در ادیان توحیدی به طور جدی به این مسئله پرداخته اند و اعتقاد دارند که در آخرالزمان مصلح بزرگ جهانی ظهور خواهند کرد و در جهان بعد از ظلم و بی عدالتی، عدالت را گسترانده و ریشه ظلم را می خشکاند. در آثار دینی یهود، اسفار تورات و دیگر کتاب های انبیاء آنان، همواره به مسئله انتظار و ابعاد آن اشاره کرده اند از جمله در کتاب مزامیر به این مسئله اشاره فراوانی شده است همچنین در کتاب آفتاب در غربت و اصول کافی باب حجت به این موضوع پرداخته شده است.

روایات زیادی بر ضرورت و لزوم انتظار و ارتباط آن با ابعاد مختلف اعتقادی انسان پرداخته اند. برای بیان ضرورت آن همین کافی است که در روایات یکی از ارکان دین شمرده شده است و در برخی دیگر در ردیف ایمان به خدا و رسولش قرار گرفته است، انتظار فرج را ائمه (ع) افضل ترین اعمال و برترین جهاد دانسته اند.

تحقیق حاضر سعی دارد به شناسایی ارتباط بین مسئله انتظار و ابعاد عقیدتی پرداخته و بتواند به سوال اصلی و سوالات فرعی دیگری از جمله انتظار چه ارتباطی با ابعاد عقیدتی دارد؟ چگونه انتظار باعث می شود جامعه ای عادل داشته باشیم؟ انتظار چه ارتباطی با معاد و روز رستاخیز دارد؟ پاسخ دهد و بتواند به منتظران حضرت مهدی (عج) کمک کند تا با افزایش اعتقادات خود بتوانند جزیی از یاران حضرت مهدی قرار بگیرند و جامعه را برای ظهور آن حضرت آماده کنند تا شاهد جامعه اسلامی و عادل باشیم.

انتظار

انتظار یک کلمه عربی است به معنای چشم به راه بودن و نگرانی و صبر است.^۱ اگر چه حضرت مهدی را منتظر یعنی انتظار کشیده شده نامیده‌اند و دل‌های مومنان را بی‌تاب ظهور و فرج ایشان، ولی خود آن حضرت نیز منتظر صدور فرمان و خروج از طرف خداوند تبارک تعالی و گشایش در کار دوستان خدا و شیعیان خویش است.^۲ یکی از مواردی که به این مطالب اشاره دارد دعایی است که سفارش شده هنگام خروج از منزل برای خواندن نماز عید فطر خوانده شود است که مضمون آن این است «الهم صل علی ولیک المنتظر امرک المنتظر لفرج اولیاءک»: خدایا درود بفرست بر ولی خودت که انتظار امر توست و برای فرج دوستان تو مورد انتظار.^۳

انتظار را صبرگویند چون انتظار فرج غیر از بی‌صبری و زمان معین کردن است. مثلاً انسان یک زمانی را در نظر بگیرد که در فلان تاریخ این حادثه و دوران غیبت تمام میشود و حضرت ظهور میکند بلکه انتظار فرج یعنی آماده سازی خود برای ظهور است. بی‌صبری و عجله کردن جزء چیزهایی است که ممنوع است که در روایتی آمده: «إن الله لا يعجل لعجله العباد» که مفهوم آن این است که اگر شما عجله میکنید، معنایش این نیست که خدا هم تابع عجله شما تصمیم بگیرد و عجله کند، بلکه هر چیزی قراری دارد و دارای وقت معینی است و دارای حکمتی است و براساس آن حکمت انجام خواهد گرفت.^۴ به این خاطر هست که احادیث زیادی داریم که مسئله انتظار را همراه با صبر بیان کرده‌اند.^۵ از جمله این احادیث از امام جواد نقل شده که می‌فرمایند: بر هر مسلمانی واجب است که در عصر غیبت حضرت مهدی انتظاری همراه با صبر بکشد.^۶

لازمه انتظار و محبت به انتظار این است که انسان منتظر انتظار داشته باشد که نه تنها از اصحاب و شیعه، بلکه از اعوان و انصار حضرت مهدی (عج) باشند و لازمه این امر هم این است که انسان لیاقت این را داشته باشد که بتواند مصاحبت حضرت و جهاد در رکاب او را داشته باشد. و برای این منظور برای اصلاح نفس و تذهیب اخلاق خویش تلاش کند و از طرف دیگر انتظار باعث می‌شود که مقدمات و وسایل لازم را برای غلبه حضرت بر دشمنانش مهیا نماید و لازمه آن تحصیل علوم و معارف است.^۷

۱. فیروز آبادی، تاج العروس، ج ۷، ص ۵۳۹.

۲. هراتیان، آشتی با امام عصر، ص ۳۲.

۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱۷.

۴. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۲۴۵.

۵. حرعاملی، وسائل شیعه، ج ۱۹، ص ۷۵.

۶. بابویه القمی، کمال دین و تمام النعمه، ص ۳۷۷.

۷. الحسینی شیرازی، المهدی، ص ۲۱۰.

همواره باید توجه داشت که این طور نیست که هر کس ادعای منتظر بودن را داشته باشد منتظر واقعی بر آن صدق کند بلکه باید شرایط و ویژگی‌های خاصی داشته باشد. روایات زیادی داریم که به این شرایط و ویژگی‌ها اشاره کرده‌اند. از جمله امام صادق (ع) فرموده اند: هر کس دلشاد است که از یاران حضرت قائم به شمار آید، باید چشم به راه او باشد و به پارسایی و نیکویی رفتار کند. همچنین کسی منتظر حقیقی است که بکوشد و انتظار بکشد، گوارا باد شمارا ای گروه بخشودگان^۱. یکی دیگر از ویژگی‌های منتظران واقعی، حفظ دین و تقوا می‌باشد و همچنین شک نکردن، تردید نداشتن، انکار نکردن و عجله نکردن در تحقق امر ظهور از ویژگی‌های منتظران است^۲. به همین دلیل است که امام جواد (ع) فرموده‌اند: بهترین اعمال شیعیان ما انتظار ظهور و قیام حضرت مهدی (عج) است.^۳

مسئله انتظار حکومت حق و عدالت مهدی و قیام مصلح جهانی در واقع مرکب از دو عنصر است. «عنصر نفی» و «عنصر اثبات». عنصر نفی همان بیگانگی با وضع موجود و عنصر اثبات خواهان وضع بهتری بودن است. و اگر این دو جنبه در روح انسان به صورت ریشه دار حلول کند سرچشمه دو رشته اعمال دامن‌دار خواهد شد. این دو رشته اعمال عبارتند از ترک هر گونه هماهنگی و همکاری با عوامل ظلم و فساد و حتی مبارزه و درگیری با آنها و از سوی دیگر خودسازی و خودیاری و جلب آمادگی‌های جسمی و روحی و آمادگی معنوی برای شکل گرفتن آن حکومت واحد جهانی و مردمی است، که هر دو قسم آن سازنده و عامل تحرک و آگاهی و بیداری است.^۴ همان طور که میزان فداکاری مجاهدان راه خدا و نقش آن‌ها با هم متفاوت است. انتظار، خودسازی و آمادگی نیز درجات متفاوتی با هم دارند، که هر کدام از این‌ها با یکی از آن‌ها از نظر مقدمات و نتیجه شباهت دارد. هر دو جهاداند و هر دو آمادگی می‌خواهند و خودسازی. کسی که در خیمه رهبر، چنان حکومتی قرار گرفته یعنی در مرکز ستاد فرماندهی یک حکومت جهانی است که نمی‌تواند یک فرد غافل و بی‌خبر و بی‌تفاوت باشد، آنجا جای هر کسی نیست، جای افرادی است که حق شایستگی چنان موقعیت و اهمیتی را دارند.^۵

هر انتظاری نوعی آمادگی لازم دارد. آنها که انتظار قیام یک مصلح بزرگ جهانی را می‌کشند در واقع انتظار انقلاب و دگرگونی و تحولی را دارند که وسیع‌ترین و اساسی‌ترین انقلاب‌های انسانی در طول تاریخ بشر است

۱. صافی گلپایگانی، منتخب الاثر، ص 498؛ بحارالانوار، ج 52، ص 140؛ نعمانی، غیبت نعمانی، ج 11، ص 27.

۲. موسوی الاصفهانی، مکیال مکارم، ج 2، ص 209.

۳. کمال الدین و تمام النعمه، ج 2، ص 377.

۴. بیستونی، تفسیر جوان، ج 7، ص 384.

۵. همان، ص 386.

آیه 81 سوره اسراء که متضمن معنی برخی روایات از جمله «جاء الحق وزهق الباطل» به قیام مهدی تفسیر شده است که امام باقر (ع) در مفهوم آن فرمودند هنگامی که امام قائم (ع) قیام کند دولت باطل برچیده می شود.^۱ مسلماً مفهوم این قبیل احادیث، انحصار معنی وسیع آیه به این مصداق نیست. بلکه قیام امام مهدی (عج) از روشن ترین مصداق های آن است که نتیجه اش پیروزی نهایی حق بر باطل و عدالت سراسری در جهان است. به طور کلی تدائی موضوع عدل و عدالت و جهان گیر شدن آن، از انتظار جزء بدیهیات است. انتظار یعنی چشم به راه امامی داشتند که چون بیاید جهان را از عدل و داد مملو سازد از آن پس که از ظلم و جور مملو شده باشد.^۲

بعد معاد

معاد بازگشت انسان به نزد خداوند و ورود به جهانی پایدار و شروع زندگی اصلی و حیات خالص است که مرگ دروازه این راه است. انسان از هنگام احتضار (یعنی حاضر شدن مرگ و رسیدن مقدمات مرگ) در جریان حیات بعدی خویش قرار می گیرد و عالم دیگر او آغاز می گردد. انسان با مرگ هست می شود، از هستی مخلوط و ناقص و ناپایدار به هستی خالص و کامل و پایدار منتقل می گردد. از قطار سریع السیر زندگی در این جهان، به ایستگاه رسیدگی به کارنامه دوران سفر پا می نهد و سپس وارد شهر زندگی همیشگی می شود. دوران حیات انسان یک کلاس است و یک امتحان، مرگ اعلام ختم جلسه امتحان است رستخیز روز نمره خوانی و اعلام نتایج...^۳ به هر حال در امر انتظار اصل اعتقادی بسیار مهم معاد و بازگشت مسئولانه به نزد خداوند همواره حضور دارد این حضور در سه جهت نمودار است.^۴

جهت اول: اینکه امام مهدی (عج) به هنگام ظهور، ستمگران را کیفر می دهد و ظالمان را به سزای اعمال خود می رساند و مومنان را عزیز می دارد و رحمت الهی را به سزاواران می چشاند و این نمونه ای است از چگونگی معاد و رستخیز.^۵

جهت دوم: اینکه به هنگام ظهور حضرت مهدی (عج) گروهی از پاکان و پلیدان به جهان باز می گردند و به تعبیر قرآن کریم از هر امتی دسته ای را باز می گردانیم «یوم نحشر من کل امة فوجاً»^۶ و این خود قیامت صغری است و نشانه ای است برای قیامت کبری. که قیامت صغری از عقاید معروف شیعه که رجعت نام دارد است و تفسیرش در

^۱. حویزی، نور الثقلین، ج 3، ص 212_213.

^۲. خورشید مغرب، ص 268.

^۳. خورشید مغرب، ص 268.

^۴. همان.

^۵. خورشید مغرب، ص 269.

^۶. نحل: 83.

یک عبارت کوتاه چنین است؛ بعد از ظهور حضرت مهدی(عج) و در آستانه رستاخیز گروهی از مومنان خالص و کفار و طاغوتیان بسیار شرور به این جهان باز می گردند. گروه اول مدارجی از کمال را طی می کنند و گروه دوم کیفر های شدیدی را می بینند که آیه 80 سوره نحل بیان گر این موضوع است و آیات دیگری نیز بر مسئله رجعت ظهور دارند.¹

مرحوم سید مرتضی که از بزرگان شیعه است چنین می گوید: خداوند متعال بعد از ظهور امام مهدی(عج) گروهی از کسانی را که قبلاً از دنیا رفته اند به این جهان باز می گرداند تا در ثواب و افتخارات یاری او و مشاهده حکومت حق بر سراسر جهان شرکت جویند و نیز گروهی از دشمنان سرسخت را باز می گرداند تا از آنها انتقام گیرد. سپس افزود: دلیل بر صحت این مطلب این است که هیچ عاقلی نمی تواند قدرت خداوند بر این امر را انکار کند چرا که مسئله محالی نیست در حالی که بعضی از مخالفین ما چنان موضوع را انکار می کنند که گویی آن را محال و غیر ممکن می شمرد. بعد اضافه می کند دلیل بر اثبات این عقیده اجماع امامیه است زیرا احدی از آنها با این عقیده مخالفت نکرده است.²

جهت سوم: اینکه ظهور حضرت مهدی(عج) از «اشراف ساعت» است یعنی از علائم قیامت. یکی از علائم و نشانه های حتمی قیامت و فرا رسیدن رستاخیز، ظهور امام مهدی(عج) است. امام مهدی(عج) پیش از قیامت می آید و تا او نیاید حکومت عدل در جهان برپا نمی شود و عمر جهان به سر نمی رسد و قیامت بر پا نمی گردد از جمله روایتی داریم که پیامبر اکرم(ص) فرموده ند: اگر از عمر جهان تنها یک روز باقی بماند خداوند آن روز را آن قدر طولانی می کند تا امام مهدی ظهور کند و حکومت عدل را در جهان جاری سازد.³

بدینسان می نگریم که مسئله انتظار موعود روابطی بسیار عمیق با اصل اعتقادی معاد دارد و می نگریم که انتظار شاخص منور ابعاد عقاید حقه است.⁴

نتیجه

برسی انتظار و رابطه آن با ابعاد عقیدتی یادآور موضوع یگانگی تام و پیوستگی تمام بین آنهاست. انتظار حضرت مهدی(عج) و اعتقاد به وجود ایشان و رابطه آن با ابعاد عقیدتی از جمله مترقی ترین و پیشرفته ترین اعتقادات تشیع است و در زمانی که ولایت کلیه الهیه و خلافت، وصایت نبویه به وجود مبارک امام مهدی(عج) اختصاص دارد و اوست که واسطه بین خلق و خالق است و به برکت وجود نازنینش به موجودات روزی داده می شود و به

¹. تفسیر جوان، ج 15، ص 374.

². قمی، سفینه البحار، ج 1، ص 511.

³. خورشید مغرب، ص 269.

⁴. سفینه البحار، ج 1، ص 511.

یمن وجود ایشان زمین و آسمان استوار مانده است. توجه به این مطالب و توجه به رابطه پیوسته انتظار و اصول اعتقادی سبب ایجاد امید و انگیزه در بین مسلمانان و تلاش سازنده آنها برای خودسازی و جامعه سازی می‌شود. و یاس و ناامیدی را که نکته پایان حیات سازنده اعتقادی و عملی است را کنار خواهد گذاشت. همچنین انتظار سبب می‌شود تا شخص منتظر معرفت خود را نسبت به خداوند و امام زمان و راهی که در پیش دارد را بیشتر کرده و مسیر تکامل را طی کرده و خود را برای روز رستاخیز و حسابرسی پس از مرگ در قیامت آماده کند و به سعادت حقیقی برسد.

برسی انتظار و رابطه آن با ابعاد عقیدتی در هر عصری نیازمند بیانی نو و جدیدی است تا در پرتو آن معارف مهدوی از آسیب‌ها و خرافه‌ها و تحریف‌ها پیراسته بماند و منتظران خود را برای ظهور مهدی موعود آماده کنند تا بتوانند جزئی از یاران آن حضرت قرار بگیرند و برنامه زندگی دنیوی خود را طبق کلام نورانی قرآن که خط نجات و سعادت برای هر امتی است تنظیم کنند.

منابع

1. قرآن کریم،
2. امینی، ابراهیم، دادگستر جهان، قم: انتشارات شفق، چاپ هفتم، 1388 ش.
3. بابویه قمی، ابی جعفر، کمال الدین و تمام النعمه، مترجم: علی اکبر غفاری، انتشارات مهران دارالکتاب الاسلامیه، جلد 2، چاپ سوم، 1395 ق.
4. بنی هاشم، محمد، آفتاب در غربت، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، 1382.
5. _____، معرفت امام عصر، تهران: انتشارات نیک معارف، چاپ دوم، 1383.
6. حسینی شیرازی، صادق، المهدی، قم: انتشارات رشید، 1426 ق.
7. حسینی طهرانی، محمد حسین، امام شناسی، مشهد: انتشارات علامه طباطبایی، جلد 13، چاپ سوم، 1426 ق.
8. حکیمی، محمد رضا، خورشید مغرب، قم: انتشارات دلیل ما، چاپ 35، 1382.
9. حویزی، عبدعلی، نورالثقلین، تصحیح رسولی محلاتی هاشم، جلد 3، قم: موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
10. حر عاملی، محمد، وسائل شیعہ، قم: موسسه ال بیت علیهم السلام، 1104 ق.
11. فقه ایمانی، محمد باقر، شذوه های یاری قائم آل محمد، چاپخانه کمال الملک، چاپ هفتم، 1387.
12. فیروز آبادی، محمد بن یعقوب، تاج العروس، محقق علی شیرازی، بیروت: دارالفکر، جلد 7، چاپ اول، 1414 ق.

13. فیض الاسلام، علی نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه، تهران: بی جا، جلد 3، 1367.
14. قمی، شیخ عباس، سفینه البحار، تحقیق مجمع البحوث الاسلامیه، مشهد: هاتف، جلد 1، 1420 ق.
15. کلینی، ابی جعفر محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم: سید هاشم رسولی، تهران، جلد 1 و 2، 329 هـ.
16. صافی گلپایگانی، لطف الله، منتخب الاثر، انتشارات ثامن الحجج (ع).
17. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: موسسه وفا، جلد 91، 53، 52، 51، 36، 25، 23، 1403 ق.
18. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر جوان، مترجم: بیستونی محمد، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد 17، 16، 15، 13، 12، 7، چاپ چهارم، 1384.
19. مفید، محمد، الارشاد، محقق موسسه آلبیت، قم: انتشارات شیخ مفید، چاپ اول، 1413 ق.
20. موسوی اصفحانی، محمد تقی، مکیال مکارم، قم: موسسه المهدی، جلد 2، 1، 1428 ق.
21. نعمانی، محمد بن ابراهیم، الغیبه نعمانی، مترجم: غفاری محمد جواد، تهران: دارالکتاب اسلامی، جلد 11، 1387.
22. هراتیان، علی، آشتی با امام عصر، تهران: آفاق، 138.